Beytulhikme Int J Phil 16 (2) 2026
Doi: 10.29228/beytulhikme.94131
Research Article: 723-746

Argüman, Rasyonellik ve İkna Gücü Üzerine Bir İnceleme

An Inquiry on Argument, Rationality and Cogency

SÜLEYMAN ALTIN
Gaziantep University

Received: 27.04.2026 | Accepted: 17.06.2026

Abstract: This study is a critical evoluation of the article titled "The Fine-Tuning Argument: Does Science Point to God?". The article questions the cogency of the Bayesian fine-tuning argument. Through this questioning, the article reaches result that the fine-tuning argument can reinforce theists' belief in the existence of God, but it has no cogency for agnostics and atheists, and is therefore dialectically ineffective. This study criticizes the article in question on four points: the relationship between cogency and rationality; the epistemological stance required by the position; rationality criterion; and the sustainability of the agnostic approach according to the results of probability calculations. The criticisms are mostly about the logical structure rather than the conclusions reached in the article.

Keywords: Philosophy of religion, the existence of god, fine-tuning, rationality, cogency.

✉ Süleyman Altın
Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
27410, Gaziantep, Türkiye | mslymnltn@gmail.com

Beytulhikme An International Journal of Philosophy

Giriş

Özellikle son yüzyılda evrene dair araştırmalarla, makro ve mikro ölçekte birçok bilimsel keşif yapılmıştır. Elde edilen bilimsel verinin felsefi yorumu söz konusu olduğunda ise genellikle tartışmaların düğümlendiği nokta Tanrı'nın varlığıdır. Konunun güncelliğini korumasındaki en büyük etmenlerden birisi, tartışmalara özgün fikirlerle farklı boyutlar kazandıran çalışmalara her geçen gün bir yenisinin eklenmesidir. Son yüzyılda bilimin hiç olmadığı kadar hızlı ilerleyişi dikkate alındığında, bu konunun güncelliğini korumaya devam edeceği de aşikârdır. Dolayısıyla bu konudaki tartışmalara farklı bakış açıları kazandırmak için felsefi değerlendirmelere, eleştirilere ve hatta reddiyelere daha çok ihtiyaç vardır. Zira felsefenin en revaçta ve dolayısıyla en verimli olduğu zamanların farklı dünya görüşlerinin çatıştığı dönemler olduğu iddia edilse, buna itiraz edecek çok az kimse olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, felsefi düşüncenin gelişimine katkı sağlayabilecek örneklere daha sık rastlanmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, din felsefesinde önemli tartışmalara konu olan Tanrı'nın varlığı lehine geliştirilen hassas ayar (fine-tuning) argümanı üzerine güncel bir tartışma yürütülecektir. Tartışmanın sınırları, Tufan Kıymaz tarafından kaleme alınan "Hassas Ayar Argümanı: Bilim Tanrı'yı mı İşaret Ediyor?"(Kıymaz, 2020) başlıklı makale ekseninde oluşturulmuştur.

Bu çalışma, Kıymaz'ın makalesinde izlenen yol ve yapılan çıkarımlar üzerinden ilerleyecektir. Makalede hassas ayar argümanı hakkında yeterince açıklama mevcut olması ve argümanın hangi yorumu dikkate alındığı açıkça belirtilmesi hasebiyle, okurun bu konulara belli ölçüde vâkıf olduğu varsayılarak burada argümana dair ayrıntılı bir literatüre yer verilmeyecektir. İlk olarak, Kıymaz'ın makalesinin ana şeması çizilecek ve argümantasyonu adım adım değerlendirilecektir. Belli noktalardaki tanım ve tespitlere dair analizler yapılacak, bu analizlerden hareketle ulaşılan sonuçlar karşılaştırılacaktır.

Hassas ayar argümanına birçok eleştiri yöneltilse de Kıymaz makalesini bu eleştiriler üzerine inşa etmemektedir. Fakat ortaya koyduğu açıklamalar dört noktadan eleştiriye açık görünmektedir. Birincisi, Kıymaz'ın iddialarının dayandığı *ikna* ve *rasyonellik* kavramlarıdır. Makalede bu kavramlar arasındaki ilişkinin zorunlu olduğuna dair bir ön kabulün izleri mevcut-

tur. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle birtakım analizlerle iki kavram arasındaki ilişkiyi daha açık hale getirmeye yönelik açıklamalar ortaya konacaktır. İkinci nokta, Tanrı'nın varlığına dair pozisyonların analizinde Kıymaz'ın farklı parametreleri dikkate almamış gibi görünmesidir. Bu yüzden bilhassa ateizm tanımına odaklanarak bir pozisyonun gerektirdiği epistemik tutum ile Kıymaz'ın tanımının uyumu tartışmaya açılacaktır. Üçüncü noktada, Kıymaz'ın David Hume'dan esinlenerek geliştirdiği rasyonellik kriteri ve ilkenin Kıymaz'ın iddialarını desteklemedeki gücü değerlendirilecektir. Son nokta ise, makaledeki agnostik pozisyona ilişkin çıkarımların objektifliğinin tartışmaya açık görünmesidir. Kıymaz'ın bu konudaki açıklamaları matematiksel verilerle açık bir şekilde desteklense de ulaştığı sonuçlar agnostik pozisyon için sürdürülebilir gözükmemektedir.

1. Bayesçi Argüman ve Kıymaz'ın Argümantasyonu

Bayesçi argüman şu şekildedir:

1. Evrenimiz hassas ayarlıdır.
2. Tanrının var olmaması durumunda hassas ayarlı bir evrenin var olma ihtimali 0'a çok yakındır.
3. Tanrı'nın var olması durumunda hassas ayarlı bir evrenin var olma (yani yaratılma) ihtimali 0'dan oldukça yüksektir.
4. halde, evrenimizin varlığı Tanrı'nın varlığına delil teşkil eder (Kıymaz, 2020, s. 1370).

Kıymaz'ın da sade bir dille özetlediği argümanın genel iddiası onun ifadesiyle:

> Koşullu olasılıklara dayanan Bayesçi delil anlayışına göre, [...] eğer hassas ayarlı bir evrenin varolmasının koşullu olasılığı Tanrı'nın varlığı varsayımı altında Tanrı'nın var olmadığı varsayımı altında olduğundan daha yüksekse, hassas ayarlı evrenin varlığı Tanrı'nın varlığına delil teşkil eder (Kıymaz, 2020, ss. 1370-1371).

Argümanın bu versiyonuna yönelik eleştiriler genel itibarıyla 2. ve 3. öncülü hedef almaktadır. Argümanı eleştirenlerden biri olmasına rağmen Kıymaz, bu öncüllere getirilen itirazların teizm lehine sonuçlandığını varsayarak tartışmayı sürdürmektedir. Onun asıl itirazı 1. öncüledir ve buradan hareketle argümanın başarısız olduğu sonucuna ulaşır.

Kıymaz'ın genel iddiası, hassas ayar argümanının Bayesçi versiyonunun 2. ve 3. öncülünü kabul eden bir kimsenin, halihazırda Tanrı'nın varlığına yokluğundan daha yüksek olasılık atfetmiyorsa, rasyonel olarak evrenin hassas ayarlı olduğu iddiasına inanmaması gerektiği yönündedir. Bu iddiayı temellendirmek için makalesinde teist, ateist ve agnostik pozisyonu ayrı ayrı ele alır. Teizme dair analizlerde bir teist için hassas ayarın Tanrı'nın sanatının tecellisi olarak mevcut inancını güçlendirmede gayet makul bir şekilde rol oynayabileceği sonucuna ulaşır (Kıymaz, 2020, s. 1372). Ateizme dair analizlerde, bir ateist için argümanın evrenin bir Tasarımcı'ya işaret ettiğine rasyonel olarak ikna edemediği, dolayısıyla ateistin Tanrı hakkındaki fikrini değiştirmesi için hiçbir epistemik sebep sunmadığı çıkarımında bulunur (Kıymaz, 2020, s. 1375). Agnostisizm üzerine daha ayrıntılı bir analiz ortaya koyar ve birtakım agnostikler için argümanın çok az (cılız) bir etkisi olabilse de genel olarak ikna edici olmadığı sonucuna varır (Kıymaz, 2020, s. 1379). Üç pozisyona dair bu analizlerden hareketle, hassas ayar argümanının bir teistin Tanrı'ya olan inancını pekiştirebileceği fakat teist olmayan biri için rasyonel olarak ikna edici bir özelliğe sahip olmadığı, dolayısıyla başarısız bir argüman olduğu sonucuna ulaşır.

2. İkna-Rasyonellik İlişkisi

Kavramsal açıdan *ikna etmek*, "bir konuda birinin inanmasını sağlama"; *ikna olmak* ise "inanmak, kanmak" anlamlarına gelmektedir (T.D.K., 2023, s. 1682). Rasyonellik ise, "bir iddianın akla uygun, mantıklı, makul olması" şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle rasyonel olmak, "insanın sağlam ve geçerli akıl yürütme ya da kanıtlamaları, iyi temellendirilmiş, apaçık inançları kabul etmesi ya da benimsemeye hazır, gönüllü olması durumu" (Cevizci, 2023, s. 1590) olarak ifade edilebilir.

Pratik açıdan ikna, genel itibarıyla psikolojik boyutu ön planda olan bireysel bir durumdur. Bu bireysellik, ikna durumlarından hareketle elde edilen çıkarımların objektifliğini tartışmalı hale getirmektedir. Objektif olmak ise rasyonelliğin temel unsurlarından biridir. Dolayısıyla ilk bakışta ikna ile rasyonellik arasında temel farklılıklar olduğu izlenimi oluşmaktadır. Fakat dikkatli bir şekilde incelendiğinde iki kavram arasında farklılıklardan ziyade benzeyen hatta örtüşen daha çok noktanın mevcut olduğu görülmektedir.

Öncelikle, ikna olmanın en temel unsurlarından biri rasyonelliktir.

Daha açık ifadeyle, genel kanaate göre, rasyonel olmak yüksek bir ikna gücü sağlamaktadır; bu yüzden ikna edici olmak için rasyonel bir tutum sergilemek gerekir. Aynı şekilde genel kanaat, rasyonel olana daha kolay ikna olma eğilimindedir. Bu yüzden ikna ve rasyonellik arasındaki bu sıkı ilişkiden hareketle aralarında doğru orantı olması gerektiği yönünde bir çıkarım yapılmaktadır.

"Bir iddia ne ölçüde rasyonel ise o ölçüde ikna edicidir" veya "ne ölçüde ikna edici ise o ölçüde rasyoneldir" şeklindeki ifade edilebilecek olan bu çıkarım genel itibarıyla tecrübî bilgimize dayanmaktadır. Eleştiriye açık olan nokta, bu çıkarımın zorunluluk içerecek şekilde kullanılmasıdır. Sayısız örnekten hareketle kurulan bu doğru orantıya "zorunluluk değil alışkanlık" şeklinde Humecu bir itiraz geliştirilebilir (Hume, 2009, ss. 22-23).[1] Çünkü bu izlenimin istisna sayılamayacak kadar çok sayıda aksine örnekler mevcuttur. Toplumları ikna ederek önemli ölçüde etkisi altına almış ve birçok probleme yol açmış olan rasyonel olmayan iddialara ve olumsuz sonuçlarına tarih kaynaklarından birçok örnek bulmak mümkündür.[2] Dolayısıyla bu konuda bir değerlendirme yaparken irrasyonel olmasına rağmen ikna edici olabilecek iddiaları göz ardı etmemek gerekir. Benzer şekilde, oldukça rasyonel olmasına rağmen ortaya konduğu dönemde hiçbir şekilde ikna edici olamamış fakat sonraki dönemlerde evrene bakış açımızı kökten etkilemiş olan hakikatler de mevcuttur.[3] Her iki açıdan örnekler objektif bir şekilde değerlendirildiğinde rasyonel olarak şu sonuca ulaşmak mümkündür: Bir iddianın rasyonelliği, ikna edici olmasını etkileyen önemli bir unsur olmasına karşın rasyonellik ikna olmanın zorunlu koşulu değildir. Aynı şekilde, bir iddianın ikna edici olması o iddianın rasyonel olmasının teminatı değildir.

Yukarıdaki ayrımlar dikkate alınarak Kıymaz'ın makalesi değerlendirildiğinde ilk dikkat çeken husus, rasyonellik ve ikna edici olma arasındaki

[1] Bu itiraz David Hume ile özdeşleşmiş olan ve nedenselliğe yönelik en köklü eleştirilerden biridir. Burada eleştiri nedensellik bağlamı dışında kullanılarak yöntemi itibarıyla ikna ve rasyonellik ilişkisine uyarlanmıştır. Hume'un görüşleri için bkz. (Hume, 1748, 1960)

[2] Ortaçağ Avrupa'sındaki cadı avı veya kedilerin öldürülmesine yönelik fetvalar en bilinen örneklerden bazılarıdır. Farklı yüzyıllarda birçok toplumda benzer düşüncelere, yaptırımlara, batıl inançlara dair örnekler bulmak mümkündür. Başlıca örnekler için bkz. (Aksan, 2013; Ülgen, 2022)

[3] Güneş merkezli bir evren tasavvuru ortaya koyan Galileo Galilei'nin kimseyi ikna edememiş olması, bu hakikatin epistemik değerini etkilememiştir.

Beytulhikme An International Journal of Philosophy

ilişkinin dikkatli bir şekilde kurulmamasıdır. Makalede hassas ayar argümanının Bayesçi versiyonunun teist olmayanlar üzerinde ikna edici etkisi olmamasından hareketle argümanın etkisiz, başarısız, dolayısıyla geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yeterince gerekçelendirilmediği takdirde bu iddianın öznel varsayımdan ibaret olduğunu ileri sürmenin önünde hiçbir engel yoktur. Buna rağmen tartışılması gereken asıl konu öznellik değil, Kıymaz'ın belli noktalarda indirgemeci belli noktalarda ise genelleyici tutumudur.

İlk olarak, Tanrı'nın varlığına yüksek bir olasılık atfetmeyen kimseler için argümanın diyalektik olarak etkisiz olduğunu ifade etmek (Kıymaz, 2020, s. 1368), argümanın epistemik değerini ikna edici olmasına indirgemektir. İrrasyonel olmasına rağmen ikna edici olan veya rasyonel olmasına rağmen ikna edici olamayan istisna sayılamayacak kadar çok örneğin bulunması bu konuda sınırların daha geniş çizilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla karşıt görüşler üzerinde ikna edici etkisinin olup olmaması üzerinden bir argümanın rasyonelliğine ilişkin doğrudan çıkarımda bulunmak rasyonel bir tutum gibi gözükmemektedir.

İkinci olarak, bu bakış açısı Tanrı'nın varlığına dair argümanların sadece karşıt görüşlere sahip kimseleri ikna etme çabasına indirgemektedir. Makalede birçok noktada bir argümanın ikna edici değilse başarısız ve etkisiz olduğuna yönelik açıklamalar mevcuttur. Oysaki teistik argümanlardaki en önemli amaçlardan birisi yaşama anlam katmaktır. Bir başka amaç, dini inancının değerini ortaya koymaktır. Bir teist için Tanrı'nın varlığını sorgulamak bir anlamda varlığa, evrene ve değere dair nihaî açıklamalar elde etmektir. Ayrıca, argümanların kişinin inancını taklit seviyesinden tahkik mertebesine ulaştırdığı düşüncesi teizmde yaygın bir kanaattir. Bu kanaat daha temelde Tanrı inancının doğrudan bir getirisi olarak argümanları gündeme getirmektedir. Çünkü dini inancına dair argüman ortaya koymak birçok teistik inançta bir görev, vecibe, hatta takdir konusu olarak gündeme gelmektedir. Bu açıdan teistik argümanlar bir anlamda bireysel inancın gereği olarak görülebilir (Çubukçu, 1971; Topaloğlu, 1983; Erdem, 1999; Özervarlı, 2000; Swinburne, 2005, ss. 83-136; Aydın, 2010, ss. 20-22; Altın, 2025).

Kıymaz'ın merkeze aldığı nokta ise teistik argümanların karşıt görüşleri çürütme ve hatta onları Tanrı'nın varlığına ikna etme amacı taşımalarıdır. Bu açıdan teistik argümanlar dini inancın rasyonelliğini savunma, diğer

ifadeyle Tanrı'nın varlığına inanmanın inanmamaktan daha makul olduğunu ortaya koyma amacındadır. Hassas ayar argümanının Bayesçi versiyonunun bu amacı yerine getirmedeki başarısızlığı Kıymaz için argümanın etkisiz ve dolayısıyla geçersizliğine işaret etmektedir. Fakat bu argüman daha geniş çerçevede değerlendirilerek tüm teistik argümanlarla aynı amaçları taşıması veçhesinden bakıldığında, Tanrı'nın varlığına inananlara yönelik amaçlarının inanmayanları ikna etmeye yönelik amaçlarından daha ağır bastığı iddia edilebilir. Dolayısıyla teistik argümanların rasyonelliğine dair bir çıkarımın neden sadece karşıt görüşleri ikna etme gücü üzerinden yapılması gerektiği noktası izaha muhtaçtır.

Argümanların yukarıdaki amaçlarını dikkate almaksızın Kıymaz'ın bu yaklaşımına tümüyle karşı çıkmak da mümkündür. Örneğin Clemente Huneeus, ikna edici olma noktasında çok daha katı bir yaklaşımı şu şekilde ortaya koymaktadır:

> Bu argümanlar, klasik teizmin doğruluğunu, 'Tanrı vardır' ile diğer önermeler arasında bir mantıksal-tümdengelimsel bağlantı göstererek, 'standart bir ateistin' kabul etmeye istekli olacağı şekilde ortaya koymayı amaçlamaz. [...] amaç teistik hipotez için gerekçelendirme veya rasyonel doğrulama düzeyini yalnızca akılsal (yani tamamen inanç temelli olmayan) argümanlar sunarak artırmak değildir. [...] Bu, doğal teolojinin, Tanrı'nın varlığını kanıtlayan argümanların çokluğundan kaynaklanan 'Tanrı' kavramının birden fazla tanımını kullanmasını sağlar. Argümanların başarısı, onları esasen dini inancı teşvik etmeleri beklenmediği için, ikna edici güçlerine bağlı değildir. Aristotelesçi bilimler bağlamında, doğal teoloji metafiziğin bir parçasıdır ve bu nedenle teorik gerekçelendirmeyi hedefler, zorunlu olarak retorik ikna ediciliği değil (Huneeus, 2022, s. 538).

Huneeus'un açıklamaları birçok açıdan argümanların ikna edici olma amacı taşımasına kökten bir reddiye niteliği taşımaktadır. Fakat böylesi bir yaklaşımın, argümanları karşıt görüşler üzerinde hiçbir etkisi olmayan entelektüel aktivite seviyesine indirgeyeceği de açıktır. Dolayısıyla argümanlarda ikna ediciliğe merkezi rol yüklememek fakat aynı zamanda bundan tümüyle ari olduğunu da savunmamak daha tutarlı bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Kıymaz'ın iddialarında problemli görünen bir diğer nokta, bir argümanın mütevazı bir versiyonunun ikna gücü üzerinden argümanın tüm olası versiyonlarına dair genelleyici sonuçlara ulaşılmasıdır. O, hassas ayar

argümanının Bayesçi yorumunun kabullerine dayanan daha mütevazı bir versiyonunu ele alacağını ifade ederek, "eğer bu mütevazı versiyon ikna edici değilse, daha iddialı bir sonuca sahip olan versiyonun da ikna ediciliğinin en az o kadar zayıf olduğunu" ileri sürmektedir (Kıymaz, 2020, s. 1370). Bu yaklaşımda 'argümanın herhangi bir versiyonunun ikna edici olup olmaması, argümanın tüm versiyonlarını kapsaması gerekir' şeklinde bir ön kabul söz konusudur. Bu bakış açısıyla, vücudun sadece bir organının yeterli fonksiyon sergileyememesinden hareketle tüm vücudun kusurlu olduğu çıkarımında bulunmak rasyonel olacaktır.[4] Daha geniş perspektiften, tek bir bireyin kalıtsal veya kronik rahatsızlığından hareketle bütün insanlığın problemli olduğu sonucuna varmak da makul bir çıkarım olarak addedilecektir. Benzer şekilde, bir kimsenin herhangi bir konuda ikna edici olamamasından hareketle diğer tüm konularda ikna edici olamadığı genellemesinde bulunmak da rasyonel olacaktır. Dolayısıyla bu noktada Kıymaz'ın hassas ayar argümanının mütevazı versiyonunun ikna gücü üzerinden daha iddialı versiyona ilişkin genelleyici sonuçlara ulaşmasının rasyonelliğini ortaya koyması gerekir.

İkna ediciliği rasyonellik için gerek şart olarak görmenin getirdiği bir diğer problem ise eleştirilerin argümanın kendisini değil etkisini dikkate almasıdır. Bu yüzden bir argümana yönelik itirazların rasyonel sayılabilmesi için öncelikle bu versiyondaki iddiaların bir dünya görüşünü ne ölçüde rasyonel kıldığına veya hangi açılardan zayıflattığına odaklanmak gerekir. Tartışma özelinde ifade edecek olursak, hassas ayar argümanının Bayesçi versiyonunun "Tanrı'nın varlığına dair farklı pozisyonlardaki kişiler üzerindeki ikna gücünden" ziyade, "teizmin rasyonelliğine ne ölçüde katkı sağladığına" odaklanmak Kıymaz'ın çıkarımlarını daha rasyonel kılacaktır. Aksi takdirde, örneğin Kıymaz'ın rasyonel olan birçok iddiasına bir kimsenin ikna olmaması, onun iddialarının tümüyle geçersiz olduğu sonucunu doğrulamaya yetecektir ki bu apaçık saçmadır.

3. Pozisyonun Gerektirdiği Epistemik Tutum

Makalede birçok makul tanım ve tasnif ortaya koymasına rağmen Kıymaz, Tanrı'nın varlığına dair pozisyonların gerektirdiği epistemik tutumu

[4] Herhangi bir rahatsızlığın diğer vücut fonksiyonlarını da olumsuz etkileyebileceği açıktır. Basit bir baş ağrısı bile duyu organlarını kötü şekilde etkileyebilir. Fakat bu durum, duyu organlarının tümüyle kusurlu olduğunu göstermemektedir.

yeterince dikkate almamış gözükmektedir. Öncelikle ateisti, "tanrının var olmadığına inanan kişi" ve "Tanrı var mı?" sorusuna "Hayır" cevabını verir" şeklinde tanımlarla ortaya koymaktadır (Kıymaz, 2020, s. 1372). Kıymaz'ın da belirttiği gibi bu tanım, bazı tasniflerde "pozitif ateizm" olarak da adlandırılmaktadır. Bu açıklama ateizmin en doğru tanımını ortaya koyma amacıyla değil, bu çalışmada dikkate alınan versiyonunu/kapsamını belirtmek için dile getirildiğini de göz önünde bulundurmakla birlikte, ateizmin en tutarlı/makul tanımının bu olduğu kanaatindeyim.

Kıymaz ile hemfikir olamadığım nokta, onun bu tür ateist için kullandığı "Tabii ki yanılıyor olma ihtimalini de kabul edebilir" (Kıymaz, 2020, s. 1372) ifadesidir. Burada gündeme getirmek istediğim soru, bir pozisyonu pozitif bir şekilde savunan kimsenin yanılıyor olma ihtimalini de kabul edebilmesinin ne denli rasyonel olduğudur. Elbette burada Bayesçi olasılık hesapları üzerinden ilerleyen bir tartışmada hiç kimsenin bir pozisyonda yüzde yüz kesinlik iddiasında bulunamayacağından hareketle 'yanılıyor olma ihtimalini de kabul edebilme' durumu gündeme gelmektedir. Bu açıdan kullanılan ifadenin herhangi bir çelişki ifade etmediği açıktır. Fakat itirazım, olasılık açısından yüzde yüz olmasa bile düşünce ve inanç açısından bir pozisyonu pozitif bir şekilde savunmanın şüphe içermeyecek olmasıdır.

Eleştiriyi daha açık hale getirmek için farklı bir açıdan ifade etmekte fayda var. Öncelikle, alternatifleri veya karşıtı dikkate alınmaksızın bir düşünceyi kabul etmek, inançtan ziyade imanın tanımına uygun düşmektedir.[5] Böyle bir tutumu pozitif ateizm ile bağdaştırmak oldukça zordur. Çünkü pozitif ateizm, entelektüel tembellikten uzak ve diğer versiyonlarına kıyasla güçlü bir felsefi duruştur. Diğer bir ifadeyle, kendi pozisyonunun rasyonelliğini ortaya koymak için hem teistik hem de ateistik argümanlarla felsefi hesaplaşma yaşamamış olan bir kimseyi pozitif ateist olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Pozitif ateizmde "Tanrı var mı?" sorusuna verilen "Hayır" yanıtının sorgusuz/doğrudan bir kabul olduğunu, sadece ateistik argümanlarla desteklendiğini veya tüm yanıtların ayrıntılı şekilde dikkate alınmadığını iddia etmek doğru gözükmemektedir. Dolayısıyla pozitif ateistin Tanrı'nın varlığına atfedeceği olasılık *sayısal olarak* 0 değilse bile 0'a

[5] Burada *inanç*, bilginin tanımında yer alan "gerekçelendirilmiş doğrular" olarak; *iman* ise "sorgulamaya veya gerekçelendirmeye başvurmamak" olarak ele alınmıştır.

oldukça yakındır fakat *inançsal açıdan* bu olasılık 0'dır. Benzer şekilde, klasik teistik bir argümana güncel bir yorum getiren teistin de aynı felsefi hesaplaşmayı yaşamamış olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla bu kimsenin Tanrı'nın varlığına atfedeceği olasılık *sayısal olarak* 1 değilse bile 1'e oldukça yakındır fakat *inançsal açıdan* bu olasılık 1'dir. Bu kesinlik iddiası, pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumdan ileri gelir.

Bu tespite istinaden, "pozisyonların sınırları kesin çizgilerle belirlemelidir" iddiasında olduğum veya "0,5'e yakın bir olasılık atfetmek rasyonel değildir" şeklinde bir ön kabule sahip olduğum ileri sürülebilir. Bu türden eleştirileri bertaraf etmek için birtakım gerekçeler sunabilirim.

İlk olarak, ister sayısal açıdan olsun ister inançsal açıdan, bir kimsenin Tanrı'nın varlığına atfettiği olasılık, o kimsenin pozisyonunun rasyonelliğinin teminatı değildir. Yukarıdaki tespit, Tanrı'nın varlığına dair pozisyon ile atfedilen olasılığın doğru orantılı olmasının rasyonelliği üzerinedir, pozisyonun rasyonelliği üzerine değil. Pozisyonlar üzerinden açıklayacak olursak; bir agnostiğin Tanrı'nın varlığı veya yokluğu konusunda 0,4 – 0,6 aralığında bir pozisyonda durarak şüpheci veya bilinemezci bir tutum sergilemesi rasyoneldir, fakat bu konuda kesin ifadelerde bulunması irrasyoneldir. Bir pozitif ateistin Tanrı'nın varlığına 0,3'ten daha düşük bir olasılık atfederek Tanrı'nın var olmadığının bilinebilir olduğunu iddia etmesi rasyoneldir, fakat bu konuda şüpheci bir tutum sergilemesi irrasyoneldir. Benzer şekilde Tanrı'nın varlığına 0,7'den daha yüksek bir olasılık atfederek teizmi pozitif şekilde savunan bir kimsenin Tanrı'nın varlığının bilinebilir olduğunu iddia etmesi rasyonel iken, bu konuda şüpheye yer vermesi irrasyoneldir. Dolayısıyla yukarıdaki çıkarım, müstakil olarak herhangi bir pozisyona ve atfedilen olasılığa dair bir eleştiri değil, bu ikisinin orantılı olmasının rasyonelliğine dair bir tespittir.

İkincisi, "kendi pozisyonunu pozitif bir şekilde savunan kimsenin karşıt argümanların sonucuna inançsal veya olasılıksal açıdan 0,5'e yakın bir değer atfetmesi (şüpheye yer vermesi) rasyonel değildir" iddiam genel kanaatin de desteklediği bir durumdur. Nitekim ister teist olsun ister ateist, kendi pozisyonunu pozitif bir şekilde savunan neredeyse bütün düşünürler, yeni bir karşıt argümana (en iyimser ihtimalle) oldukça düşük bir doğruluk değeri atfederek yaklaşmaktadır. Daha açık ifadeyle; Tanrı'nın varlığı ko-

nusunda pozitif ateistlerin aleyhte argümanları, teistlerin de lehte argümanları kabul etmeye eğilimli olması hatta her iki tarafın karşıt argümanlara neredeyse hiçbir doğruluk değeri atfetmemesi yaygın bir tutumdur. Bu yaklaşım tümüyle önyargıdan kaynaklanmayıp, pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumdan ileri gelmektedir. Bu çalışma özelinde ifade edecek olursak; hassas ayar argümanının Bayesçi versiyonunun teist için inancını güçlendirici fakat pozitif ateist için hiçbir ikna ediciliğe sahip olmamasının ardındaki temel nedenlerden biri, argümanın zayıflığından önce pozitif pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumdur. Bu tutumun hem ateist hem de teist için ne ölçüde rasyonel olduğu sorusu ise başlı başına tartışma konusudur. Çünkü rasyonel olmak "iyi temellendirilmiş inançları kabul etmeye meyyal olma durumu" ise, karşıt görüşlerin iyi temellendirilmiş olup olmadığını değerlendirmeden önce mevcut inancın veya inançsızlığın etkisiyle subjektif bir yaklaşım sergilemenin ne denli rasyonel bir tutum olduğunu sorgulamak daha önemli hale gelmektedir.

Bu tutuma yanıt olarak, Tanrı'nın varlığı konusunda tümüyle tarafsız/nötr bir duruşun (objektif bir pozisyonun) mümkün olmadığı ileri sürülebilir. Böylece bir kimsenin herhangi bir argümana mevcut pozisyonu itibarıyla yaklaşıyor olmasının rasyonel olduğu savunulabilir. Fakat bu türden bir yanıt, "argümanların karşıt pozisyonlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur" ve "argümanlar aracılığıyla hiç kimse mevcut pozisyonunu değiştirmez" şeklinde ön kabuller gerektirir. Bu ön kabullerden hareketle karşıt pozisyonda ortaya konan argümanlara subjektif yaklaşmanın rasyonel olabileceği iddia edilirse, ileri sürülen argümanın rasyonel olup olmaması ikinci planda kalmaktadır. Böylece argümanın ikna edici olup olmaması ise daha da önemsiz hale gelmektedir.

Kıymaz eğer Tanrı'nın varlığı konusunda tümüyle tarafsız bir duruşun mümkün olmadığını düşünüyorsa, pozisyonun gerektirdiği epistemik tutum uyarınca, aleyhte argümanlara karşı subjektif bir tutum sergilemenin rasyonel olduğunu kabul etmesi gerekir. Bu görüş, karşıt argümanların mevcut inancı değiştirmede etkisiz olduğu veya çok cılız bir etkiye sahip olabileceği kabulünü beraberinde getirir. Böylesi bir subjektif ortamda rasyonellik ve ikna edicilik üzerine konuşmak anlamsız olacaktır. Bu yüzden Kıymaz'ın tümüyle tarafsız bir duruşun mümkün olduğunu savunması gereke-

cektir. Yalnızca bu koşullar altında bir argümanın ikna ediciliği ile rasyonelliği arasında güçlü bir ilişki kurulabilir.

Üçüncü bir alternatif olarak, objektif tutumun tarafsız bir pozisyonda olmayı gerektirmediği ileri sürülebilir. Diğer bir ifadeyle, hangi pozisyonda olursak olalım, bir argümana karşı objektif bir değerlendirmede bulunmanın mümkün olduğu ileri sürülebilir. Fakat böyle bir iddiayı güçlü bir şekilde savunmak için hem argümanların hem de pozisyonların bütün dinamiklerini bir arada değerlendirmek gerektiği açıktır. Aksi takdirde kuşatıcı olduğu iddia edilen çıkarımlar birçok noktada indirgemeci bir yol izler hale gelecektir.

Sonuç olarak, bir argümanın karşıt görüşteki kimseler için ikna edici olup olmadığını sorgularken Kıymaz'ın mevcut pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumu göz ardı etmemesi büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde sadece hassas ayar özelinde değil, bütün teistik argümanların teist olmayanlar için ve ateistik argümanların teistler için ikna edici olamaması bu argümanların başarısız olduğu sonucuna götürecektir.

4. Rasyonellik Kriteri

Pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumla bağlantılı olarak tartışmalı görünen diğer nokta, David Hume'un mucize üzerine görüşlerinden hareketle geliştirilen "Humecu Rasyonellik Kriteri" (HRK)'nin uygulanma şeklidir. Kıymaz'ın ifadesiyle ilke şu şekildedir:

> HRK: Eğer bir kişi Ş şahitliğinin yanıltıcı olma olasılığının Ö önermesinin doğru olma önsel olasılığından yüksek olduğuna inanıyorsa, o kişinin Ö önermesine sadece Ş şahitliğine dayanarak inanması irrasyoneldir (Kıymaz, 2020, s. 1373).

Bu ilkeyi daha anlaşılır kılmak için Kıymaz'ın ortaya koyduğu örnek ise şu şekildedir:

> [...] güvendiğiniz bir arkadaşınız size dün yolda yürürken konuşan bir kedi gördüğünü ve kedinin çok komik fıkralar anlattığını söyledi. [...] eğer arkadaşının şahitliğinin yanıltıcı olma ihtimalinin konuşan kedilerin var olma ihtimalinden yüksek olduğunu düşünüyorsan, sırf arkadaşın öyle dedi diye konuşan kedilerin varlığına inanmaya başlamamalısın (Kıymaz, 2020, s. 1373).

Kıymaz bu Humecu ilkeyi, nesnel olasılıklardan ziyade kişinin olası-

lıklara dair inançlarına dayanan bir versiyonla hassas ayar argümanına uyarlamaktadır. Buna göre;

> [...] bir ateist, günümüz fiziğinin yanıltıcı olmasını çok da muhtemel bulmasa bile, günümüz fiziğinin yanıltıcı olma ihtimalinin hassas ayarlı evrenin tesadüf eseri var olma ihtimalinden yüksek olduğuna inanması HRK uyarınca evrenin hassas ayarlı olduğu inancını reddetmesi için yeterli. Ve, [...] Günümüz temel fiziği, hassas ayar argümanının ikinci öncülünü kabul eden bir ateist için, normalde güvenilir olan ama bir gün bir kediyle konuştuğunu iddia eden arkadaşa benziyor (Kıymaz, 2020, s. 1375).

Burada ilk bakışta "güvenilir arkadaş" *günümüz fiziğine*; "evrenin hassas ayarlı olabilmesi" *konuşan kedilerin var olabileceği* inancına karşılık geldiği görülmektedir. Bu örneklerin birbirini ne ölçüde karşıladığı, doğru bir analoji olup olmadığı veya aynı epistemik statüde olup olmadıkları tartışmaya açıktır. Çünkü ilgili bölümde Hume'un mucize için kullandığı (ölü birinin dirilmesi gibi) örnekler doğa yasalarının açık birer ihlali niteliğindedir. Buradan hareketle Hume, hiçbir tanıklığın mucizeyi inanılır kılmaya yeterli olmadığı sonucuna ulaşır (Hume, 1748, Bölüm 10). Kıymaz'ın uyarladığı haliyle ilke, günümüz fiziğinin ileri sürdüğü "evrenin hassas ayarlı olması"nı "ölü birinin dirilmesi" ve "konuşan kedilerin var olması" ile eşit derecede doğa yasalarının ihlali olarak görmeyi gerektirir. Bu eleştiriye yanıt olarak, ilkenin "olasılıklara" değil, "kişinin olasılıklara dair inancına uyarlandığı" ileri sürülebilir. Fakat burada daha tartışmalı olan ve yanıtlanması daha elzem üç önemli nokta mevcuttur. Bunlar sırasıyla; "ilkeyi uyarlama yöntemi", "ilkenin hedefi" ve "ilkeye dayanarak şüphecilikten kurtulamama" şeklinde kodlanabilir.

Öncelikle Humecu ilke, özünde evrenin işleyişine Tanrı'nın müdahalesi düşüncesine karşı bir duruştur ve ilkenin bu yönü nesnel olasılıklara dairdir. Fakat ilginç bir şekilde Kıymaz bu ilkeyi kişinin olasılıklara dair inançlarına uygularken ya ek öncüller devreye sokmakta ya da kıyas hatasına düşmektedir. En yalın formuyla problemli noktayı şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Humecu İlke: Ş şahitliği→Ö önermesi→ İnanmama

Kıymaz'ın Örneği: Güvenilir arkadaş→ Konuşan kedi→ İnanmama

Argümana Uygulanışı: Günümüz fiziği→Hassas ayar→İnanmama

Güvenilir arkadaşın (bilimin) aslında çok da yanılmaz olmadığı makalede açıkça ifade edilmektedir (Kıymaz, 2020, s. 1374). Hassas ayarın ise teizmin ileri sürdüğü metafizik bir iddiadan ibaret olmadığı göz önüne alındığında, hassas ayarın açıklaması olarak "Tasarımcı" yanıtını teizmin; "tesadüf" yanıtını ise genellikle ateizmin savunduğu herkesin malumudur. Tesadüf açıklaması en yalın ifadeyle, sonsuz olasılıktan biri olarak evrenin mevcut düzeninin rastlantı sonucu meydana gelmiş olabileceği görüşüdür. Diğer bir ifadeyle, tesadüfü savunmak zorunlu olarak evrenin hassas ayarını reddetmeyi gerektirmemektedir. Bilakis güvenilir arkadaşın (bilimin) verilerine güvenebilme fakat hassas ayarın tasarlandığını reddetmektir.

Kıymaz'ın ateizme dair çıkarımında ya tesadüf seçeneği örtük bir şekilde doğru varsayılarak sunulmakta ya da açık bir kategori hatası yapılmaktadır. Çünkü denklemlerde tesadüfün konumu açık bir şekilde ortaya konmadığı için makaledeki kıyas, 'günümüz fiziğinin yanılıyor olma ihtimali' ile 'evrenin tesadüf eseri var olma ihtimali' karşılaştırmasına dönüşmektedir. Böylece evrenin hassas ayarına dair bilginin doğruluk değeri ile alternatif açıklaması birbirine karışmaktadır. Humecu ilke hassas ayarın varlığı konusunda günümüz fiziğine güvenin kriteri olması gerekirken; hassas ayarın nedeni konusunda tesadüf ve Tasarımcı açıklamalarından birini tercihe dönüşmektedir. Yalın bir okumayla ilgili bölümden şu çıkarımı yapmanın önünde hiçbir engel yoktur: "Tanrı'nın var olduğu varsayımı altında hassas ayar vardır; Tanrı'nın var olmadığı (tesadüf) varsayımı altında hassas ayar yoktur." Eğer tartışma hassas ayarın var olup olmadığı ise ya tarafların ya da açıklamaların karşılaştırılması gerektiği açıktır. Eğer hassas ayarın zaten var olduğu kabul edilerek nedeni ve nasılı üzerine tartışma yürütülüyorsa; yine alternatif açıklamaların (Tasarımcı-tesadüf) kıyaslanması gerekir. Aksi takdirde hassas ayarın var olmaması tesadüfü zorunlu seçenek olarak kabul etmeyi gerektirecek ve tesadüf açıklaması evrenin hassas ayarlı olmadığı savunusuna dönüşecektir.

Argümanın ilk öncülünün, sadece teistik sezgilerle ortaya konarak bilimle desteklenmeye çalışılmış bir varsayımdan ziyade bilimsel verilerin felsefi yorumu neticesinde ortaya konan alternatif bir iddia olduğunun altını çizmekte fayda var. Çünkü makalede evrenimizin hassas ayarlı olduğu öncülünü ileri sürenin günümüz fiziği mi yoksa teizm mi olduğu belirsiz hale gelmektedir. Oysaki günümüz fiziği hem teist hem de ateist için güvenilir

bir arkadaş olarak objektif bir kaynak niteliğindedir. Mantıksal olarak aynı türden şeyler kıyasa tâbi olduğuna göre, doğru bir kıyas için tutarlı bir karşılaştırma hayati öneme sahiptir. Kıymaz eğer burada tesadüf ve Akıllı Tasarımcı açıklamaları arasında bir karşılaştırmaya gidiyorsa, Humecu ilkenin bu noktaya nasıl bir rasyonellik kriteri koyduğu açık değildir. Dolayısıyla Kıymaz'ın Humecu ilkeyi uyarlama yöntemini yeniden ele alması gerekir.

Farklı bir açıdan yaklaşarak Humecu ilkeyi Kıymaz'ın şu sorusu üzerinden daha basit bir okumaya tabi tutalım: "Ateist kendine sorsun; hangisi daha muhtemel? Günümüz temel fiziğinin yanıltıcı olması mı yoksa hassas ayarlı bir evrenin var olması mı?"(Kıymaz, 2020, s. 1374). Eğer Kıymaz burada "günümüz temel fiziğinin yanıltıcı olması" ifadesi ile "evrenin hassas ayarlı olmadığı" önsel olasılığını kast ediyor ise açık bir döngüselliğe düşmektedir. Çünkü bu durumda argüman şuna dönüşür: Evrenin hassas ayarlı olmadığına dair önsel olasılığın hassas ayarlı olduğuna yönelik önsel olasılığından yüksek ise evrenin hassas ayarlı olduğunu kabul etmen irrasyoneldir. Daha yalın ifadeyle, hassas ayarın olmadığını düşünüyorsan, olduğunu kabul etmemelisin. Bu türden bir çıkarım 'nasıl düşünüyorsan o doğrudur' şeklinde bir subjektif kanaat formatına dönüşür ve Kıymaz'ın açıklamaları daha tartışmalı hale gelir. Bu eleştiriye yanıt olarak; önsel olasılığın bir anlamda öznel olasılık olduğu ve Bayesçi yorumların bu subjektifliği zaten içerdiği ileri sürülebilir. Fakat bu durumda rasyonellikten ve ikna edicilikten söz etme zemini tümüyle ortadan kalkacaktır.

Humecu ilkenin kişinin olasılıklara dair inancına uyarlanmasındaki bu karmaşa bizi 'ilkenin hedefi' olarak ifade ettiğimiz ikinci önemli noktaya götürmektedir. Kıymaz her ne kadar makalede argümanın sonucunu değil ilk öncülünü hedef aldığını ifade etmiş olsa da Humecu ilke 1. öncülden ziyade sonuca uygulanıyor gibi gözükmektedir. Çünkü Kıymaz'ın "Humecu rasyonellik kriterini kabul eden bir ateist ya da agnostik için hassas ayar argümanı fikrini değiştirmesi için rasyonel bir sebep sunmaz" (Kıymaz, 2020, ss. 1373-1374) şeklindeki sonucu, ilkenin hassas ayara uyarlandığını değil, ayarları tasarlayanın kabulüne dair bir itiraz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla verilen örneklerin ilkeyi doğru bir şekilde uyarlama açısından uygun hale getirilse, hatta günümüz fiziğinin güvenilmez olduğu kabul edilse bile sonuca ulaşmada bir kategori hatası yapıldığı görülmektedir. Bu

iddianın gerekçeleri Kıymaz'ın görüşlerinden hareketle oluşturulan şu argümanla ortaya konabilir:

(i) Bir argümanın ikna edici olup olmaması, o argümanın rasyonelliğinin teminatıdır.

(ii) Teistik bir argüman, teistler için ikna edici olabilir ve inancını pekiştirebilir fakat ateistler ve agnostikler için diyalektik olarak etkisi yoktur.

Benzer şekilde,

(iii) Ateistik bir argüman, ateistler için ikna edici olabilir ve inançsızlığını pekiştirebilir fakat teistler için diyalektik olarak etkisi yoktur.[6]

Öyleyse,

(iv) Bir argüman sadece ortaya konduğu inanç veya inançsızlık durumu içindeki (pozisyonunu paylaşan) kimseler için geçerlidir. Karşıt görüşler üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Dolayısıyla,

(v) Bütün teistik ve ateistik argümanlar başarısızdır.

Bu argüman her ne kadar beş maddeden oluşsa da iki öncül ve iki sonuçtan müteşekkildir. (i), Kıymaz'ın makalesinin temel iddiasından hareketle; (ii), elde ettiği sonuçtan hareketle oluşturulmuştur. (iii) ise, (ii)'nin (dengi alınarak) karşıt görüşlere uyarlanmış ifadesidir. Bu açıdan (ii) ve (iii) tek bir öncül olarak okunabilir. (iv) ise, (ii) ve (iii)'ten hareketle yapılan bir çıkarım/ara sonuçtur. Dolayısıyla Kıymaz'ın öncüllere veya çıkarıma itiraz edeceğini düşünmüyorum. Hedef alacağını düşündüğüm nokta argümanın sonucudur. Çünkü o, sadece hassas ayar argümanının Bayesçi olasılık hesaplarıyla ortaya konan daha mütevazı versiyonunun ikna edici olup olmadığını değerlendirdiğini ve çalışmasında tüm teistik ve ateistik argümanları kapsayıcı sonuçlar ortaya koyma amacında olmadığını dile getirebilir. Fakat ilerlediği yol ve vardığı sonuçlar itibarıyla aslında genelleyici bir tutum içerisinde olduğu kanaati oluşmaktadır. Yukarıda açıklandığı üzere Kıymaz,

[6] Burada ii. ve iii. öncül, makaledeki şu iddiaya dayanarak oluşturulmuştur: "Bu çalışmada, [...] hassas ayar argümanının halihazırda Tanrı'nın varlığına yüksek bir olasılık atfetmeyenlere teizme yönelmeleri konusunda rasyonel bir sebep vermediği, yani argümanın diyalektik olarak etkisiz olduğu görüşünü savunuyorum." (Kıymaz, 2020, s. 1368)

Tanrı'nın varlığına dair argümanları sadece karşıt görüşlere sahip kimseleri ikna etme amacına indirgemektedir. Ayrıca, bir argümanın daha mütevazı bir versiyonu üzerinden elde edilen sonuçları, argümanın daha iddialı versiyonları için geçerli saymaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir argümanın bir versiyonunun epistemik değerini ikna edici olup olmaması üzerinden belirleyerek, bunu yegâne rasyonellik kriteri olarak görmektedir. Dolayısıyla kendisinin iki seçeneği kalmaktadır:

a) Onun görüşleri üzerinden geliştirdiğimiz argümanın sonucunu kabul etmek;

b) Hassas ayar argümanının Bayesçi yorumunun teistik açıklamaları hangi yönlerden zayıflattığına odaklanmak.

Birinci seçeneğin fideist veya agnostik bakış açısına sahip olunmadıkça kabul edilmesi pek makul gözükmemektedir.[7] Öyleyse tek çıkar yol ikinci seçenek gibi görünüyor. Buna rağmen üçüncü bir seçeneğe dair Kıymaz'ın önerilerini duymak memnun edecektir. Üçüncü önemli nokta olarak dile getirdiğim "ilkeye dayanarak şüphecilikten kurtulamama" konusu ise Kıymaz'ın iddialarını daha tartışmaları hale getirmektedir. Çünkü öncelikle bir ateistin günümüz fiziğinin güvenilirliği konusunda oldukça şüpheci bir tutum sergileyerek evrenin hassas ayarına dair verilere güvenmemesinin rasyonelliğine dair ikna edici açıklamalar ortaya konmalıdır. İkna edici diyorum çünkü Kıymaz'a göre iddiasının (veya genel olarak bir iddianın) rasyonelliği buna bağlıdır. Neredeyse tüm yaşamımızı günümüz fiziğiyle şekillendirirken, *güvenilir arkadaş olma* sıfatının sadece sözde kalması ve hiçbir etkisinin olmaması anlaşılır gibi değildir. Böyle bir durumda kişinin sürekli bir güvensizlik, tutarsızlık ve şüphe içerisinde kalacağı açıktır (Bilime güvenmemenin getireceği güvensizlik örnekleri için bkz. Craig, 1993, s. 6; Koons, 1997, s. 197). Özellikle bir ateist için günümüz fiziğine bile güvenemeyecekse, hangi konuda doğru bilgi iddiasında bulunabileceğini, inançsızlığını nasıl temellendirebileceğini, kısacası dünya görüşünü hangi güvenilir arkadaşı referans alarak oluşturabileceğini görmek oldukça zordur.

[7] Burada bütün fideist ve agnostik posizyonların bu şekilde bir mahiyete sahip olduğu iddia edilmemektedir. Birçok fideizm ve agnostisizm türünden bahsetmek mümkündür. Sadece böyle bir görüşün ancak bu pozisyonlardaki kimseler tarafından savunulursa rasyonel bir tutum olacağı kanaati paylaşılmaktadır. Fideizm ve agnostisizm hakkında ayrıntılı bir literatür için bkz. (Popkin, 1972; Deniz, 2020; Aslantatar, 2025).

4. Bayesçi Hesaplamalarla Agnostik Pozisyonun Sürdürülebilirliği

Makalede dikkate alınan tanıma göre agnostisizm, "Tanrı var" inancına da "Tanrı yok" inancına da sahip olmamaktır. Buradan hareketle agnostik, Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu epistemik olarak tercih etmek için bir sebep göremediği için Tanrı'nın varlığına da yokluğuna da eşit ihtimal veren kimse olarak tanımlanmaktadır (Kıymaz, 2020, s. 1376). Kıymaz'ın özgün tasnifi ise, Tanrı'nın varlığı konusunda kayıtsız kalıp kalmamasına göre "olasılıklı" ve "olasılıksız" agnostik şeklindedir.

Olasılıksız agnostik için evrenin hassas ayarlı olma olasılığının ateist pozisyondaki olasılıkla doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşır. Çünkü bu kimseler için Tanrı'nın varlığı veya bu konudaki olasılıklar bile tartışma konusu olmadığı için inançsal açıdan bir değerlendirmeye dâhil değildir. Olasılıklı agnostiği merkeze alarak ilerleyen tartışmada Kıymaz, ikinci bir ayrım ortaya koyarak *teizme meyleden* ve *ateizme meyleden* agnostik üzerinden tartışmayı sürdürür. Bu noktada Tanrı'nın var olma olasılığına dair bir inancı olan insanlar için hassas ayar argümanının rasyonel ikna ediciliğini tartışmaktadır. Ortaya koyduğu denklemden hareketle her ne kadar teizme meyleden bir agnostiğin birinci öncülü kabul edilir bulabileceğini belirtse de genel olarak her türden agnostik için birbirine yakın veriler elde etmektedir (Kıymaz, 2020, ss. 1378-1379).

Burada itiraza açık olan nokta Kıymaz'ın denklemlerinden veya agnostik pozisyonun tutumundan ziyade agnostik pozisyon için ortaya koyduğu çıkarımlardır. Bunlardan ilki, "eğer bir kişi tanrının var olma olasılığının 0,5'ten fazla olduğuna inanıyorsa, evrenin hassas ayarlı olma olasılığı 0,5'ten büyük olabilse dahi, her zaman Tanrı'nın var olmasının önsel olasılığından düşük olacaktır" (Kıymaz, 2020, s. 1379) ifadesidir. Bu çıkarım her ne kadar denklemlere dayalı olarak ortaya konmuş olsa da Kıymaz'ın belirlediği çerçevede bir agnostiğin bu iddiayı savunması oldukça güçtür. Çünkü kurulan denklem bir agnostik için nihayetinde evrenin hassas ayarı ve Tanrı'nın varlığı arasında tercihte bulunma noktasında düğümlenmektedir.

Benzer şekilde Kıymaz, Bayesçi versiyonun agnostik pozisyon için ne ifade ettiğini sorgularken; "Tanrı'nın var olduğu kabulü altında düşünürsek, evrenimizin hassas ayarlı bir şekilde yaratılmış olmasının 1'e, Tanrı'sız evrenin hassas ayarlı olma ihtimalinin 0'a yakın olduğu kadar yakın olmaması

muhtemel" (Kıymaz, 2020, s. 1376) ifadesini kullanır. Hatta günümüz fiziğinin yanılıyor olma ihtimalini de göz önüne alarak bu çıkarımı yeniden şu şekilde ifade eder:

> Tanrı varsayımı altında, günümüz temel fiziğinin doğruyu söylüyor olma ihtimali sıfırdan çok yüksek, hatta 0,5'ten de yüksek olabilir, fakat hassas ayarlı bir evrenin Tanrı olmadan, tesadüf eseri var olması ihtimalinin 0'a yakın olduğu kadar 1'e yakın değil (Kıymaz, 2020, s. 1376).

Eleştiriyi daha anlaşılır kılmak için bu kısmı sayısal verilerle ifade edebiliriz. Öncelikle Tanrı'nın varlığına 1, yokluğuna 0 olasılık atfedildiği bir ölçekte, -ilgili kısımda da bahsi geçtiği üzere- bir agnostik için 0,5 veya 0,5'e çok yakın olmak rasyonel bir tutumdur. Kıymaz'ın açıklamalarına göre, (teizme meyleden) bir agnostik için Tanrı'nın varlığı varsayımı altında evrenin hassas ayarlı olma olasılığı 0,6-0,7 dolaylarına tekabül etmektedir. Tanrı'nın var olmadığı varsayımı altında ise, evrenin hassas ayarlı olma olasılığı 0,4-0,3 dolaylarına değil daha da düşük bir olasılığa tekabül etmektedir. Buradan hareketle Kıymaz, bir agnostiğin, Tanrı'nın varlığı konusunda nasıl kararsızsa, evrenin hassas ayarlı olduğu konusunda da aynı şekilde kararsız olacağını, hatta evrenin hassas ayarlı olmasını Tanrı'nın var olmasında daha az muhtemel bulacağını ifade etmektedir. Böylece argümanın, ateist için olduğu gibi agnostik için de ikna edici olamayacağını dile getirir (Kıymaz, 2020, s. 1376).

Açıkçası Kıymaz'ın hangi gerekçeyle bir agnostik açısından evrenin hassas ayarlı olmasını Tanrı'nın var olmasından daha az muhtemel bulacağı sonucuna ulaştığını anlamak zor. Çünkü bir iddianın doğruluk değerini tayin etmede *bilim* ve *metafizik* seçenekleri söz konusu olduğunda (hangi versiyonu dikkate alınırsa alınsın) bir agnostiğin birinci seçeneği ikinciye tercih etmede öncelik vereceği açıktır. Argümanın birinci öncülü bilimsel olarak desteklenebilir olduğu ve argümanın sonucu ise metafiziksel bir iddia olduğu göz önüne alındığında bir agnostiğin ne ölçüde olasılık atfedici tutum sergilediği fark etmeksizin argümanın sonucuna verdiği olasılık birinci öncüle verdiği olasılıktan daha düşük olacaktır.

Agnostisizm üzerine bu eleştiriler ilk bakışta konuya Kıymaz ile aynı noktadan bakılmadığı izlenimi oluşturabilir. Fakat bir noktanın altı çizilerek bu konuya açıklık getirilebilir. Öncelikle Kıymaz'ın "Günümüz temel

fiziği evrenin hassas ayarlı olduğunu söylüyor" ifadesi, açık bir şekilde 'hassas ayar bilim tarafından ileri sürülen bir iddiadır' kanaatinde olduğunu göstermektedir. Fakat günümüz fiziğinin yanılıyor olma olasılığını karşılaştırırken kıyas edilen öncüllerde problem ortaya çıkmaktadır. Bu konuda sağlıklı bir çıkarım için ilgili bölümü şu şekilde sadeleştirebiliriz:

> Evrenin tesadüf eseri bu düzene sahip olduğunu düşünüyorsan, günümüz fiziğini dikkate almamalısın. Zira bilim yanılmaya çok müsaittir, bu yüzden evrenin hassas ayara sahip olduğunu kabul etmen irrasyoneldir ve reddetmelisin.

Kıymaz'ın iddiaları bu şekilde okunduğunda, ateizmle ilgili bölümdeki subjektif zeminin devam ettirildiği görülür. "Nasıl düşünüyorsan o doğrudur" şeklinde bir zeminde rasyonellikten ve ikna edicilikten söz etme imkânının olmadığı açıktır. Bu denklemlerde Kıymaz önsel olasılığın öznel olasılık içerdiğini ve hassas ayarın bir tasarım ürünü olduğuna bir agnostiğin ikna olmayacağını ileri sürüyorsa kabul edilebilir. Zira aynı görüş bu çalışmada farklı bir zeminde temellendirilerek, subjektif tutumun bir pozisyona mündemiç olduğunu savunulduğu için bir agnostiğin ikna olmayacağı açıktır. Burada eleştirilen husus, Kıymaz'ın açıklamaları Bayesçi olasılık hesaplamalarına dayanıyor gibi görünse de bu denklemlerin bir agnostiğin hassas ayarın varlığına yönelik olasılıkları üzerinden ilerlemesidir. Çünkü onun çıkarımları, bir agnostiğin hassas ayarın varlığına değil alternatif bir açıklaması olan tesadüfe yönelik olasılıklarına dayanmaktadır. Bu yüzden tartışmayı sadeleştirirken kategori hatasını ortaya koymak için bir agnostik için alternatif seçenekleri "hassas ayar" – "tesadüf" seviyesine indirgenmektedir. Böylece hassas ayarın günümüz fiziği tarafından ortaya konan objektif bir veri olmasından yola çıkarak tesadüfün hassas ayara karşıt bir seçenek değil, bilakis bir agnostik için hassas ayara dair tesadüf ve Tasarımcı alternatiflerinin seçim konusu olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bir başka açıdan bu eleştiri Kıymaz'ın agnostisizm konusunda ulaştığı bir sonuç üzerinden onun ifadesine benzer bir soruyla tartışmaya açılabilir. Ona göre, "Eğer bir kişi Tanrı'nın var olma olasılığına dair bir yargıda bulunmuyorsa ya da Tanrı'nın var olma önsel olasılığının 0,5 ya da daha az olduğunu düşünüyorsa, hassas ayar argümanının bu kişi için rasyonel olarak hiçbir ikna ediciliği yoktur" (Kıymaz, 2020, s. 1379). Bu sonuca istinaden bir agnostik kendine sorsun: teizmin ileri sürdüğü "Tanrı'nın var olma önsel

olasılığına" mı yoksa (yanılabilir olan!) günümüz fiziğinin ileri sürdüğü "evrenin hassas ayarlı olma olasılığına" mı 0,5 olasılık atfedecektir?

Her ne kadar sorunun yanıtı açık olsa da Kıymaz haklı olarak agnostisizm konusundaki açıklamalarını tam olarak bu maksatla ortaya koymadığını ileri sürebilir. Fakat ilgili bölümden bu çıkarımı yapmanın önünde bir engel görünmüyor. Üstelik bu eleştiri sadece agnostisizmle sınırlı kalmak zorunda da değildir. Çünkü Kıymaz çalışmasında dikkate aldığı teizm dışındaki pozisyonlar için hassas ayar argümanının birinci öncülünün, yani evrenimizin hassas ayarlı olduğu iddiasının, aynı gerekçelerle rasyonel olarak reddedilmesi gerektiği sonucuna ulaşır. Hatta ilginç bir şekilde, hassas ayar argümanının 2. ve 3. öncülünü kabul eden bir ateist veya agnostik için rasyonel olarak 1. öncülün altının oyulduğunu ve bunun birçok agnostik ve ateist tarafından fark edilmediğini ifade eder. (Kıymaz, 2020, s. 1379). Oysaki hem ateist hem de agnostik için birinci öncülü reddetmek, argümanın diğer öncüllerini reddetmekten daha zordur. Diğer bir ifadeyle, teist olmayan bir kimse için "evrenin hassas ayarlı olması" ve "Tanrı'nın varlığı" şeklinde sadece iki seçenek sunulmuş olsa, ikinci seçeneği reddetmesi, ilkini reddetmekten çok daha kolay, rasyonel ve pozisyonun gerektirdiği epistemik tutuma daha uygun olacaktır. Bu yüzden hassas ayar argümanını eleştiren birçok ateist ve agnostik 2. ve 3. öncülü kabul etmenin pozisyonlarını ne denli zayıflatacağının farkında olarak Kıymaz'ın izlediği yolu takip etmemekte ve 1. öncülden ziyade 2. ve 3. öncülleri hedef alarak argümanın sonucu reddetmektedir. Ve bu yüzden teist olmayan birçok düşünürün, Kıymaz'ın 'bilimin yanılabilir olduğu' kanaatini (Kıymaz, 2020, s. 1374) paylaştıklarını söylemek zordur. Aynı şekilde, bu yüzden evrenin hassas ayarlı olduğunu, tasarım ürünü gibi göründüğünü kabul eden veya reddetmekte zorlanan fakat teist olmayan birçok düşünür vardır. Kıymaz'ın ifadesiyle; "Fizik ve astrofiziğin ilgili alanlarında uzmanlaşan bilim insanları arasında, dini görüşlerinden bağımsız olarak, hassas ayarın varlığı üzerine yaygın bir fikir birliği bulunmakta." (Kıymaz, 2020, s. 1372). Teist olmayan bu bilim insanlarının eleştirilerinin hedefi evrenin hassas ayarı değil, bu hassas ayarın akıllı bir Tasarımcı'nın eseri olduğu iddiasınadır.

Sonuç

Altı çizilerek belirtilmeli ki bu çalışma, Bayesçi teistik açıklamaların güçlü ve ikna edici olduğuna dair bir savunma amacı taşımamaktadır. Aynı

şekilde bu çalışmada teist olmayan kimselerin hassas ayar argümanına karşı tutumunun irrasyonel olduğu da iddia edilmemiştir. Nitekim Bayesçi olasılık hesaplarıyla teizmi daha makul kılma teşebbüsleri iddia edildiği gibi başarısız da olabilir. Fakat bu konuda bir değerlendirme yapabilmenin yöntemi Kıymaz'ın izlediği yol olmaması gerektiği savunulmuştur. Daha makul olacağı kanaatiyle şu alternatif önerilmiştir: Bir argümanın başarısını öncelikle muhatabı ikna gücü üzerinden değil, kendi iç tutarlılığı üzerinden değerlendirmek daha rasyonel bir tutumdur.

Bir argümanın sadece entelektüel aktivite/gevezelik adına ortaya konmadığı ve aynı zamanda ikna edici de olması gerektiği kabul edilebilir. Bu noktada ikna ediciliğin küçümsenmeyecek derecede önemli bir kriter olduğu aşikâr. Fakat argümanın rasyonelliğini öncelikle ikna gücü üzerinden tayin etmenin objektif sonuçlar vermeyeceği bu çalışmada ortaya konmuştur. Bu yüzden argümanın iç tutarlılığına yönelik soruşturmaya öncelik vererek, herhangi köklü bir problem olmaması durumunda ikinci adım olarak ikna edici olup olmamasını dikkate almak daha rasyonel bir yaklaşım olacaktır.

İkna edicilik açısından değerlendirmede ise argümanların amaçlarını ve pozisyonların dinamiklerini bütüncül bir şekilde dikkate almak gerekir. Aksi takdirde argüman sadece ikna çabasının ürünü olmakla sınırlı kalacaktır. Yalnızca bu amaca ne ölçüde başarılı şekilde hizmet ettiğini tayin ederken bile mevcut pozisyonun gerektirdiği epistemik tutumu göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Tartışmalarda ortaya çıktığı üzere, rasyonel bir şekilde temellendirilmiş bir argümana objektif bir yaklaşım, subjektifliğin mevcut pozisyona mündemiç olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Kısacası, bir kimsenin yeni bir karşıt argümana ikna olmamak için birçok sebebi olduğu açıktır. Bu sebepleri ve argümanın iç tutarlılığını değerlendirmek, elde edilen sonuçların rasyonelliği için daha öncelikli ve önemli gözükmektedir.

Kaynaklar

Aksan, Y. (2013). 1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, *28*(2), 355-368.

Altın, S. (2025). Tanrı'nın Varlığına Dair Kanıt Yükünün Mahiyeti. *Eski Yeni*, *58*, 913-936.

Aslantatar, N. (2025). Does Agnosticism Have Positive Evidence. *International Journal for Philosophy of Religion*, *97*(3), 263-287.

Aydın, M. S. (2010). *Din Felsefesi* (12. Baskı). İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Cevizci, A. (2023). *Büyük Felsefe Sözlüğü* (3. bs). Say Yayınları.

Craig, W. L. (1993). Graham Oppy on the Kalām Cosmological Argument. *Sophia*, *32*(1), 1-11.

Çubukçu, İ. A. (1971). *İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri*. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları.

Deniz, O. M. (2020). *Fideizm Nedir?* İz Yayıncılık.

Erdem, H. (1999). Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *40*, 147-155.

Hume, D. (1748). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford University Press.

Hume, D. (1960). *A Treatise of Human Nature* (S. L. A. Selby-Bigge, Ed.). Oxford University Press.

Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (E. Baylan, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.

Huneeus, C. A. (2022). Triplex Via and the 'Gap Problem' with Cosmological Arguments. *New Blackfriars*, *103*(1106), 536-553.

Kıymaz, T. (2020). Hassas Ayar Argümanı: Bilim Tanrı'yı mı İşaret Ediyor? *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, *10*(4), 1367-1381.

Koons, R. C. (1997). A New Look at the Cosmological Argument. *American Philosophical Quarterly*, *34*(2), 193-211.

Özervarlı, M. S. (2000). İsbât-ı Vâcib. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 495-497). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Popkin, R. H. (1972). Fideism. İçinde P. Edwards (Ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*. Macmillan Company & Free Press.

Swinburne, R. (2005). *Faith and Reason* (2. bs). Oxford University Press.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Topaloğlu, B. (1983). *İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*. Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları.

Ülgen, P. (2022). *Ortaçağ Avrupası'nda Ölümle Dans*. Yeditepe Yayınevi.

Öz: Bu çalışma, "Hassas Ayar Argümanı: Bilim Tanrı'yı mı İşaret Ediyor?" başlıklı makalenin eleştirel bir değerlendirmesi olarak kaleme alınmıştır. İlgili makalede hassas ayar argümanının Bayesçi olasılık hesaplarıyla ortaya konan versiyonunun ikna edici gücü sorgulanmaktadır. Bu sorgulamayla, argümanın teistler için Tanrı'nın varlığına olan inançlarını rasyonel olarak güçlendirebileceği fakat agnostikler ve ateistler için herhangi bir ikna edici güce sahip olmadığı için diyalektik olarak etkisiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmamızda söz konusu makale dört noktadan eleştirilmektedir: ikna-rasyonellik ilişkisi, pozisyonun gerektirdiği epistemik tutum, rasyonellik kriteri ve olasılık hesaplarının sonucuna göre agnostik tutumun sürdürülebilirliği. Eleştiriler, ilgili makalede ulaşılan sonuçlardan ziyade mantıksal örüntüye dairdir.

Anahtar Sözcükler: Din felsefesi, tanri'nin varliği, hassas ayar, agnostisizm, ateizm, teizm.